

GIẢI TÍCH I

BÀI 13

§3.2. ĐẠO HÀM RIÊNG VÀ VI PHÂN (TT)

2. Vi phân toàn phần

Định nghĩa. $f(x, y)$ xác định trên $D \subset \mathbb{R}^2$, $M_0(x_0; y_0) \in D$. Nếu $\exists A, B$ không phụ thuộc vào $\Delta x, \Delta y$ để có $\Delta f = A\Delta x + B\Delta y + \alpha\Delta x + \beta\Delta y$, ở đó $\lim_{\Delta x \rightarrow 0, \Delta y \rightarrow 0} \alpha = 0, \lim_{\Delta x \rightarrow 0, \Delta y \rightarrow 0} \beta = 0$

thì ta bảo hàm f khả vi tại M_0 và có $df(M_0) = A\Delta x + B\Delta y$ là vi phân toàn phần của hàm f tại M_0 .

Hàm f được gọi là khả vi trong miền $D \Leftrightarrow f$ khả vi tại $\forall M \in D$.

Chú ý. $f(x, y)$ khả vi tại $M_0(x_0; y_0) \Rightarrow f(x, y)$ liên tục tại $M_0(x_0; y_0)$.

Ví dụ 1. Xét tính khả vi của các hàm số sau tại $(0; 0)$

a) $u = x + 2y$

b) $u = 2x + \sqrt[3]{y}$

c) $f(x, y) = \begin{cases} \frac{x^3 y}{x^6 + y^2}, & x^2 + y^2 \neq 0 \\ 0, & x^2 + y^2 = 0 \end{cases} \quad (f \text{ không liên tục tại } (0; 0) \Rightarrow \text{không khả vi})$

d) $f(x, y) = \begin{cases} (x^2 + y^2) \sin \frac{1}{x^2 + y^2}, & (x, y) \neq (0, 0) \\ 0, & (x, y) = (0, 0) \end{cases}$

e)(K50) 1. $f(x, y) = \begin{cases} \frac{x \tan y}{x^2 + y^2}, & (x, y) \neq (0, 0) \\ 0, & (x, y) = (0, 0) \end{cases}$
(f không liên tục tại $(0; 0) \Rightarrow$ không khả vi)

2. $f(x, y) = \begin{cases} \frac{x \sin y}{x^2 + y^2}, & (x, y) \neq (0, 0) \\ 0, & (x, y) = (0, 0) \end{cases} \quad (\text{không khả vi})$

f)(K62) Cho $Z(x, y) = \sqrt[3]{x^4 + y^2}$, Z có khả vi tại $(0, 0)$? Tại sao?
(không có $Z'_x(0, 0) \Rightarrow$ không khả vi)

Định lý 1. $f(x, y)$ có các đạo hàm riêng cấp 1 liên tục trong lân cận $M_0(x_0; y_0) \Rightarrow f(x, y)$ khả vi tại $M_0(x_0; y_0)$ và có $dz = f'_x \Delta x + f'_y \Delta y$

Ví dụ 2. Tính vi phân toàn phần

a) $z = \frac{1}{2} \ln(x^2 + y^2)$

b) $u = \frac{z}{\sqrt{x^2 + y^2}}, \quad du(3, 4, 5)$

c) $z = \arctan xy$

d)(K59)

1) $u = x^{y^z}$ tại $A(3; 1; 2)$ ($dx + 6 \ln 3 dy$). 2) $u = x^{y^z}$ tại $A(3; 1; 2)$ ($dx + 6 \ln 2 dy$).

Chú ý. Dựa vào vi phân để tính gần đúng:

$$f(x_0 + \Delta x, y_0 + \Delta y) \approx f(x_0, y_0) + f'_x(x_0, y_0)\Delta x + f'_y(x_0, y_0)\Delta y$$

Ví dụ 3. Tính gần đúng

a) $(1,02)^3(0,97)^2$

b) $\sqrt{(4,05)^2 + (2,93)^2}$

c) $(1,04)^{2,02}$

d) $\ln(\sqrt[3]{1,03} + \sqrt[4]{0,98} - 1)$

e) $\sin 32^\circ \cos 59^\circ$

f) Tính gần đúng sự biến thiên của hàm số $z = \frac{x+3y}{y-3x}$ khi x biến thiên từ $x_1 = 2$

đến $x_2 = 2,5$ còn y từ $y_1 = 4$ đến $y_2 = 3,5$.

g) Hình chữ nhật có hai cạnh $a = 10\text{cm}$ và $b = 24\text{cm}$. Đường chéo l thay đổi như thế nào nếu cạnh a dài thêm 4mm còn cạnh b ngắn đi 1mm ? Tính giá trị gần đúng và so sánh với giá trị đúng của nó.

h) Chiều cao của một hình nón $h = 30\text{cm}$, bán kính đáy $R = 10\text{cm}$. Thể tích của nó thay đổi như thế nào nếu tăng h thêm 3mm và giảm R đi 1mm ?

i)(K53) 1. $\ln(0,02 + \sqrt[3]{1,03})$ (0,03) 2. $\sqrt[3]{(1,97)^2 + 4e^{0,06}}$ (2,01)

k)(K55) 1. $A = \sqrt[3]{(1,04)^3 + (2,03)^2} + 3$ (2,02)

2. $A = \sqrt[4]{(3,04)^2 + (2,02)^3} - 1$ (2,015)

l)(K59) 1) $\sqrt[3]{2(2,98)^3 - 3(4,01)^2} + 2$ (1,89).

2) $\sqrt[3]{4(1,97)^2 - (3,02)^3} + 3$ (-2,085)

3. Vi phân hàm hợp, tính bất biến, các dạng vi phân

Cho hàm $f: B \subset \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, $\varphi: D \subset \mathbb{R}^2 \rightarrow B$

$$(x, y) \xrightarrow{\varphi} (u(x, y), v(x, y)) \xrightarrow{f} f(u(x, y), v(x, y))$$

Định lý 2. f có các đạo hàm riêng liên tục trên B , còn u, v có các đạo hàm riêng liên tục trên D thì $f \circ \varphi$ có các đạo hàm riêng và

$$\frac{\partial}{\partial x}(f \circ \varphi) = \frac{\partial f}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial f}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial x}; \quad \frac{\partial}{\partial y}(f \circ \varphi) = \frac{\partial f}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial f}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial y}$$

Chú ý.

1°/ $z = f(x, y)$, $y = y(x)$ thì có $\frac{dz}{dx} = \frac{\partial f}{\partial x} + \frac{\partial f}{\partial y} y'(x)$

2°/ $z = f(x, y)$, $x = x(t)$, $y = y(t)$ thì có $\frac{dz}{dt} = \frac{\partial f}{\partial x} x'(t) + \frac{\partial f}{\partial y} y'(t)$

Ví dụ 4. Tính

a) $\frac{dz}{dt}$, $z = \frac{x}{y}$, $x = e^t$, $y = \ln t$

b) $\frac{dz}{dx}$, $z = u^v$, $u = \sin x$, $v = \cos x$

c) $z'(x)$ và $\frac{dz}{dx}$, $z = \arctan \frac{y}{x}$, $y = x^2$

d) $\frac{\partial z}{\partial u}$, $\frac{\partial z}{\partial v}$, $z = \arctan \frac{x}{y}$, $x = u \sin v$, $y = u \cos v$

e) $u = \frac{e^{zx(y-z)}}{a^2 + 1}$, $y = a \sin x$, $z = \cos x$, tính $\frac{du}{dx}$.

f)(K58)

1. Cho $z=f(x(t),y(t))$, ở đó các hàm $f(x,y)$, $x=g(t)$, $y=h(t)$ khả vi và có $g(3)=2$, $g'(3)=5$, $h(3)=7$, $h'(3)=-4$, $f'_x(2,7)=6$ và $\frac{dz}{dt}(3)=-2$. Tính $f'_y(2,7)$. (8)

2. Cho $z=f(x(t),y(t))$, ở đó các hàm $f(x,y)$, $x=g(t)$, $y=h(t)$ khả vi và có $g(3)=0$, $g'(3)=-5$, $h(3)=7$, $h'(3)=4$, $f'_y(0,7)=8$ và $\frac{dz}{dt}(3)=-3$. Tính $f'_x(0,7)$. (7)

g)(K61)

Cho $z=z(u,v)$ khả vi trên $\mathbb{R}^2$, $z_u(1,-1)=2$, $z_v(1,-1)=3$, đặt $f(x)=z(x^2, x^3)$. Tính $f'(-1)$. (5)

h)(K62)

1) Cho $f(x)$ khả vi cấp hai trên $\mathbb{R}$. CMR $w(u,t)=f(u-3t)$ thỏa mãn phương

trình truyền sóng, $\frac{\partial^2 w}{\partial t^2} = 9 \frac{\partial^2 w}{\partial x^2}$.

2) CMR hàm số $u(x,t)=e^{-16t}\cos(2x+3)$ thỏa mãn phương trình truyền nhiệt

$$\frac{\partial u}{\partial t} = 4 \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}.$$

Tính bất biến của vi phân cấp 1:

$$z = z(u, v), u = u(x, y), v = v(x, y) \Rightarrow dz = \frac{\partial f}{\partial u} du + \frac{\partial f}{\partial v} dv$$

Phép toán: u, v là các hàm khả vi, khi đó ta có

$$d(u \pm v) = du \pm dv, d(uv) = u dv + v du, d\left(\frac{u}{v}\right) = \frac{v du - u dv}{v^2}, v \neq 0$$

4. Đạo hàm của hàm ẩn

Khái niệm về hàm ẩn:

Hệ thức $F(x, y) = 0$ xác định một hay nhiều hàm ẩn y theo x .

Tương tự, hệ thức $F(x, y, z) = 0$ xác định một hay nhiều hàm ẩn z theo các biến số x và y .

Hệ hai phương trình $\begin{cases} F(x, y, z, u, v) = 0 \\ G(x, y, z, u, v) = 0 \end{cases}$ xác định một hay nhiều cặp hàm số ẩn

u, v của ba biến số x, y, z .

Định lý 3. $F(x_0, y_0) = 0$, $F(x, y)$ có các đạo hàm riêng liên tục trong lân cận $M_0(x_0, y_0)$ và $F'_x(M_0) \neq 0$ thì hệ thức $F(x, y) = 0$ xác định hàm ẩn $y = f(x)$ trong lân cận nào đó của điểm x_0 , thỏa mãn $y(x_0) = y_0$ và khả vi liên tục trong lân cận này, và có

$$y'(x_0) = -\frac{F'_x(M_0)}{F'_y(M_0)}$$

Ví dụ 5. Cho $x^2 + y^2 = r^2$, tính y'

Định lý 4. $F(x_0, y_0, z_0) = 0$, $F(x, y, z)$ có các đạo hàm riêng liên tục trong lân cận $M_0(x_0, y_0, z_0)$ và $F'_z(M_0) \neq 0$, khi đó hệ thức $F(x, y, z) = 0$ xác định hàm ẩn $z = f(x, y)$ trong lân cận nào đó của (x_0, y_0) thỏa mãn $z(x_0, y_0) = z_0$ liên tục và có các đạo hàm riêng liên tục trong lân cận này, và có

$$z'_x(x_0; y_0) = -\frac{F'_x}{F'_z}(M_0), \quad z'_y(x_0; y_0) = -\frac{F'_y}{F'_z}(M_0)$$

Định lý 5. $F(x_0, y_0, z_0, u_0, v_0) = 0$, $G(x_0, y_0, z_0, u_0, v_0) = 0$, các hàm $F(x, y, z, u, v)$, $G(x, y, z, u, v)$ có các đạo hàm riêng liên tục trong lân cận $M_0(x_0, y_0, z_0, u_0, v_0)$ và định thức

$$D \equiv \frac{D(F, G)}{D(u, v)} = \begin{vmatrix} F'_u & F'_v \\ G'_u & G'_v \end{vmatrix} \neq 0,$$

khi đó hệ thức $\begin{cases} F(x, y, z, u, v) = 0 \\ G(x, y, z, u, v) = 0 \end{cases}$ xác định hai hàm ẩn $u = f(x, y, z)$, $v = g(x, y, z)$

trong lân cận nào đó của (x_0, y_0, z_0) , thỏa mãn $u(x_0, y_0, z_0) = u_0$, $v(x_0, y_0, z_0) = v_0$, các hàm u, v liên tục và có các đạo hàm riêng liên tục trong lân cận này và có

$$u'_x(x_0; y_0; z_0) = -\frac{1}{D} \cdot \frac{D(F, G)}{D(x, v)}(M_0); \quad v'_x(x_0; y_0; z_0) = -\frac{1}{D} \cdot \frac{D(F, G)}{D(u, x)}(M_0).$$

Tương tự có $u'_y(x_0; y_0; z_0)$, $v'_y(x_0; y_0; z_0)$, $u'_z(x_0; y_0; z_0)$, $v'_z(x_0; y_0; z_0)$

Ví dụ 6.

a) $z^3 - 3xyz = a^3$, tính dz

b) $1 + xy - \ln(e^{xy} + e^{-xy}) = 0$, tính dy .

c) $\frac{x}{z} = \ln \frac{y}{z} + 10$, tính dz

d) $\begin{cases} x + y + z = 0 \\ x^2 + y^2 + z^2 = 1 \end{cases}$, tính dy, dz .

e) $x = u \cos v$, $y = u \sin v$, $z = u^2$, tính vi phân toàn phần dz .

f) $x = v \cos u - u \cos v + \sin u$, $y = v \sin u - u \sin v - \cos u$, $z = (u - v)^2$, tính dz .

g)(K50) Phương trình $x.e^{yz} = y + z + 1$ xác định hàm ẩn $z(x, y)$. Tính $dz(0; 0)$

$(dx - dy)$

h)(K51) 1) Hàm ẩn $z = z(x, y)$ xác định bởi phương trình $z - ye^{x/z} = 0$. Tính $dz(0; 1)$

$(dx + dy)$

2) Hàm ẩn $z = z(x, y)$ xác định bởi phương trình $xe^{y/z} - z = 0$. Tính $dz(1; 0)$

$(dx - dy)$

i)(K53) 1) Phương trình $x + 2y + z = ye^{xz}$ xác định hàm ẩn $z = z(x, y)$. Tính $dz(0; 1)$

$(-2dx - dy)$

2) Phương trình $xe^{yz} = 2x - y - z$ xác định hàm ẩn $z = z(x, y)$. Tính $dz(1; 0)$

$(dx - 2dy)$

3) Phương trình $y(z - \sqrt{x^2 - z}) = -2$ xác định hàm ẩn $z = z(x, y)$.

Chứng minh rằng $\frac{1}{x}z'_x + y^2z'_y = 2$

4) Phương trình $x(z - \sqrt{y^3 - z}) = 3$ xác định hàm ẩn $z = z(x, y)$.

Chứng minh rằng $x^2 z'_x - \frac{1}{y^2} z'_y = -3$

k)(K55) 1) $x^3 - 2y^3 + 3z^3 = (x + y)z$. Tính $dz(1; -1)$ $(-\frac{4}{9}dx + \frac{5}{9}dy)$

2) $3x^3 + 2y^3 + z^3 = (x + y)z$. Tính $dz(-1; 1)$ $(-\frac{8}{3}dx - \frac{5}{3}dy)$

l)(K56) 1) $\sin(x - z) = e^{y-z}$, tính $z'_x + z'_y$ (1)

2) $\cos(z + y) = e^{z+x}$, tính $z'_x + z'_y$ (-1)

m)(K57) 1) Cho $x(z - \sqrt{y - z}) = -1$. CMR $x^2 z'_x + z'_y = 1$

2) Cho $y(z - \sqrt{x - z}) = -1$. CMR $z'_x + y^2 z'_y = 1$

n)(K58)

1) Cho $yz = \ln(x + z)$. Tính z'_x, z'_y ($z'_x = \frac{1}{y(x+z)-1}, z'_y = \frac{z(x+z)}{1-y(x+z)}$)

2) Cho $x - z = \arctan(yz)$. Tính z'_x, z'_y ($z'_x = \frac{1+(yz)^2}{1+y+(yz)^2}, z'_y = \frac{-z}{1+y+(yz)^2}$)

o)(K59) 1) Cho $x^3 + 2xy^2 + 2yz + z^3 = 2$. Tính $z'_x(1; 0), z'_y(1; 0)$ $(-1; -\frac{2}{3})$

2) Cho $2x^2y + 4y^2 + x^2z + z^3 = 3$. Tính $z'_x(0; 1), z'_y(0; 1)$ $(0; -\frac{8}{3})$

p)(K60) Cho $x^2 \arctan z + 2xy^2 + y^4 + 2z^3 = 1$. Tính z'_x, z'_y .

($z'_x = -\frac{(2x \arctan z + 2y^2)(z^2 + 1)}{x^2 + 6z^2(z^2 + 1)}, z'_y = -\frac{4(xy + y^3)(z^2 + 1)}{x^2 + 6z^2(z^2 + 1)}$)

2) Cho $x^3 + y^2 \arctan z - 4x^2y + 2y + z^5 = 2$. Tính z'_x, z'_y .

($z'_x = -\frac{(3x^2 - 8xy)(z^2 + 1)}{y^2 + 5z^4(z^2 + 1)}, z'_y = -\frac{2(y \arctan z - 2x^2 + 1)(z^2 + 1)}{y^2 + 5z^4(z^2 + 1)}$)

3) Cho $x^3 + 2y^3 + 3x^2y = 2$. Tính $y'(0)$. (0)

q)(K61) Phương trình $x^3 - y^3 + 3xy - 13 = 0$ xác định hàm ẩn $y = y(x)$. Viết phương trình tiếp tuyến của đồ thị hàm ẩn này, tại điểm $A(-1; -2)$.

($y = -\frac{x+11}{5}$).

Have a good understanding!